

ПОНЯТТЯ І КАТЕГОРІЇ У ДОСЛІДЖЕННІ ПИТАНЬ З ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Борець М.В.

аспірантка НТУУ «КПІ», м. Київ

У статті досліджено сутність понять: фінансовий моніторинг, система фінансового моніторингу, суб'єкти фінансового моніторингу, суб'єкти первинного фінансового моніторингу, суб'єкти державного фінансового моніторингу.

В статті досліджена сутність понять: «финансовый мониторинг», «система финансового мониторинга», субъекты финансового мониторинга, субъекты государственного финансового мониторинга, субъекты первичного финансового мониторинга.

The article examines the nature of concepts: "Financial Monitoring", "Financial Monitoring System", "subjects of Financial Monitoring", "subjects of primary Financial Monitoring" and "subjects of state Financial Monitoring".

Ключові слова: фінансовий моніторинг, система фінансового моніторингу, суб'єкти фінансового моніторингу, суб'єкти первинного фінансового моніторингу, суб'єкти державного фінансового моніторингу.

Актуальність теми.

Питання боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, є питанням національної безпеки.

Так, у першому кварталі 2012 року рівень тіньової економіки зріс на 0,4 %, згідно інтегральному показнику, розрахованому Мінекономрозвитку і становить 34 % ВВП держави, або приблизно 500 млрд. грн., якщо брати за прогноз ВВП, розрахованого на 2012 рік МВФ [1, с. 8].

Державна податкова служба України оцінює тіньовий сектор економіки у сумі 350 млрд. грн. у рік, у тому числі: 170 млрд. грн. – у вигляді конвертів(зарплата), 100 млрд. грн. – конвертація безготівкових коштів уgotівку або на валютні рахунки в іноземних банках, 35 млрд. грн. – неофіційні розрахунки, 45 млрд. грн. – основні засоби, услуги тіньового сектора [1, 26].

У зв'язку з цим, необхідність контролю над фінансовими потоками з метою запобігання легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, стала одним із головних підстав створення в Україні національної системи протидії цим видам злочинів, що включає у себе систему заходів адміністративно-правового, фінансово-правового, кримінально-правового, оперативного-розшукового характеру та ін.

Для вітчизняної правової науки розробка організаційних та практичних заходів протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, в умовах сьогодення є значною мірою новим напрямком наукового пошуку. В свій час цю проблему досліджували ряд вітчизняних вчених: Л.М. Доля, В.Т. Білоус, О.Ф. Долженков, В.М. Попович, М.І. Камлик, О.Є. Користін, А. Беніцький, Г.А. Усатий, О.О. Дудоров, П.П. Андрушко, Т. Качка, С.С. Чернявський.

Мета статті – дослідити сутність понять: фінансовий моніторинг, система фінансового моніторингу, суб'єкти фінансового моніторингу, суб'єкти первинного фінансового моніторингу, суб'єкти державного фінансового моніторингу та визначити дані поняття.

Виклад матеріалу основного дослідження. Поняття «фінансовий моніторинг» вперше було визначено у новій редакції Закону України від 18 травня 2010 року № 2258-VI та сформульовано, як сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу. Але дане визначення має більш методологічний характер (у базовому Законі України від 28.11.2002 р. – таке поняття відсутнє) [2].

Поняття «моніторинг» (англ. monitoring – контроль, від лат. monitor – той, хто попереджає, застерігає, радник, консультант) – регулярне спостереження за станом природ., тех. і соціальних процесів з метою їх оцінки, контролю та прогнозування. Здійснюється за допомогою електронних та ін. техн. засобів...Інформація отримана за допомогою моніторингу є основою для прийняття рішень [3, 253].

Термін «фінансовий моніторинг» в Україні ототожнюється з терміном «протидія доходам, одержаним злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму». Так, українські науковці О.Є. Користін і С.С. Чернявський вважають, що «...реалізація комплексу заходів із запобігання відмивання коштів в Україні знайшла своє відображення через становлення інституту державного контролю – фінансовий моніторинг, з відповідним правовим та організаційним забезпеченням» [4, 428].

Так, А. Клименко вважає, що фінансовим моніторингом є особлива форма фінансового контролю, який здійснюється уповноваженими державними органами та суб'єктами первинного фінансового моніторингу та спрямований на виявлення операцій, пов'язаних з легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом [5, 104].

Такої ж думки російські науковці В.А. Зубков і С.К. Осипов, що у назві уповноваженого органу відображалось визначення предмету та сфери його діяльності – фінансовий моніторинг [6, 100-101].

Таким чином, ототожнюючи термін «фінансовий моніторинг» з терміном «протидія доходам, одержаним злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», автори визначають «фінансовий моніторинг» - як «комплекс дій, засобів та заходів, що здійснюються на об'єктах господарювання, у межах сектору економіки, адміністративно-територіальної одиниці, країни або в міжнародних масштабах для запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних шляхами, що порушують чинне законодавство» [6, 98].

Ряд авторів Прошунин М.М. [7, 31-34]., Клименко А.О. [8, 116]. та інші пропонують вважати правовідносини у сфері здійснення фінансового моніторингу - фінансово-правовими, що такі правовідносини є однорідними й регулюються системою відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою фінансово-правових норм, які утворюють самостійний структурний підрозділ фінансового права.

Зауважимо, що законодавець метою фінансового моніторингу визначає запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму [3], а ніяк не регулювання діяльності з безпосередньої мобілізації, розподілу або використання грошових фондів. Змішування предметів правового регулювання порушує основну ознаку самостійності галузі права.

Крім цього, правовідносини у сфері фінансового моніторингу носять системний характер і складаються не тільки із фінансово-правових відносин, а також із адміністративно-правових відносин, кримінально-правових відносин, відносин у сфері міжнародного права, економічної теорії (тіньова економіка, детінізація економіки), організації оперативного-розшукової діяльності та ін.

В.Берізко визначає "фінансовий моніторинг" — це сукупність заходів суб'єктів фінансового моніторингу з метою виявлення, аналізу та перевірки інформації про фінансові операції, на предмет віднесення їх до таких, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів незаконного походження для передання їх правоохоронним органам» [9, 52-56].

Користін О.Є. вважає, що «фінансовий моніторинг посідає окреме місце в загальній системі державного контролю. А обумовленість такого місця визначається особливою метою фінансового моніторингу – запобігання відмивання коштів. Таким чином, фінансовий моніторинг – це інститут державного контролю у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» [10, 348].

Зокрема, Л.Л. Фитуни визначає фінансовий моніторинг як «...комплекс дій, коштів і заходів, здійснюваних на об'єктах господарювання, у межах сектору економіки, адміністративно-територіальної одиниці, країни або в міжнародних масштабах для запобігання легалізації (відмивання) злочинних доходів, отриманих злочинним шляхом, що порушують чинне законодавство» [1]. Аналогічно (по сутності розуміння) трактує дане поняття й В.А. Зубков: «...комплекс заходів, прийнятих фінансовими установами й компетентними державними органами з метою попередження, виявлення й припинення операцій, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму».

У визначеннях названі основні складові, які характеризують сутність фінансового моніторингу: наявність комплексу дій, визначення коштів і цілей. Але, на нашу думку, фінансовий моніторинг – це не тільки комплекс дій або заходів, спрямованих на запобігання та протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а й постійний та безперервний процес, що включає у себе спостереження, аналіз, оцінку й прогноз фінансових операцій, у результаті яких виявляється наявність ознак відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму. І тільки після цього відбуваються відповідні заходи відносно активів та учасників фінансових операцій, які їх проводять.

На даний час в науковій літературі відсутній термін «система фінансового моніторингу, в широкому розумінні як цілісна система з позицій інститутів права, які задіяні в даній системі: адміністративного права; фінансового права; кримінального блоку: кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, кримінології; міжнародного права; економічної теорії. Деякі автори пропонують визначення «системи фінансового моніторингу» з методологічної точки зору. Так Куришко О.О., пропонує під « системою фінансового моніторингу в

методологічному плані розуміти сукупність форм та методів взаємовідносин, що виникають при проведенні фінансових операцій клієнтами через фінансові установи з урахуванням законодавчо покладених на них обов'язків забезпечення заходів щодо повного та своєчасного запобігання і протидії легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму урахуванням провідних світових тенденцій в галузі способів та методів легалізації доходів, а також сукупності збору, обробки та аналізу інформації та її передачі до спеціалізованих органів держави...» [12].

Так, В.Г. Афанасьєв визначав систему як сукупність взаємопов'язаних елементів, взаємодія яких створює нові якості, які не властиві її окремим складовим [13].

Ми вважаємо, що систему фінансового моніторингу у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом необхідно розглядати у двох аспектах:

1) широкому – як систему заходів фінансово-правового, адміністративно-правового, кримінально-правового, оперативного-розшукового та інших у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; як систему державного регулювання;

2) вузькому – як систему постійного відстеження фінансових операцій уповноважених суб'єктів фінансового моніторингу відповідно до встановлених критеріїв, тобто систему контролю у даній сфері; як вид, метод контролю.

Фінансовий моніторинг є однією із складових системи протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Національна система протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму складається з двох рівнів – державного (суб'єктів державного фінансового моніторингу) та первинного (суб'єктів первинного фінансового моніторингу – організацій та установ, які здійснюють фінансові операції з активами: коштами, майном, майновими і немайновими правами та особи, які визначені законодавством. Дані рівні фінансового моніторингу різняться між собою по суб'єктному складу, особливостям правового регулювання й розв'язуваними завданнями. Особливістю їх взаємин є те, що суб'єкти первинного фінансового моніторингу виступають об'єктами контролю й нагляду з боку суб'єктів державного фінансового моніторингу.

До суб'єктів державного фінансового моніторингу відносяться органи, які здійснюють державне регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Дані державні органи регулювання та нагляду можна визначити як - державні регулятори:

- Національний банк України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції, України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України;

- Державна служба фінансового моніторингу

Суб'єкти державного фінансового моніторингу здійснюють нагляд як державні регулятори за суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Дворівнева система фінансового моніторингу (первинний фінансовий моніторинг і державний фінансовий моніторинг) у комбінації із правоохоронними структурами забезпечують цілісність проведення державної політики в сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму відповідно до міжнародних стандартів.

Система фінансового моніторингу є принципово новим інститутом протидії злочинності і утворює нові типи відносин:

- між суб'єктами первинного фінансового моніторингу та Спеціально уповноваженим органом (ДСФМ);

- між Спеціально уповноваженим органом та державними органами з регулювання та нагляду, а також з правоохоронними й іншими державними органами;

- між Спеціально уповноваженим органом і компетентними органами іноземних держав – підрозділами фінансових розвідок (ПФР);

- між уповноваженим органом і судовими органами опосередковано через систему правоохоронних органів.

На відміну від України в Росії система уповноважених органів у сфері фінансового моніторингу представляє собою трьохрівневу структуру:

1-й рівень – Росфинмониторинг, як уповноважений федеральний орган виконавчої влади Росії, забезпечує накопичування та аналіз інформації, яка отримується від 3-го рівня;

2-й рівень – надзорні органи – Банк Росії, Федеральна служба по фінансовим ринкам Росії, Росстрахнадзор та ін., здійснюють надзорні функції;

3-й рівень – організації, які здійснюють операції з фінансовими активами – банкі, кредитні організації, страхові організації та ін. [7, 27].

У широкому змісті суб'єктом фінансового моніторингу слід розуміти уповноважений орган на одному із двох рівней, кожен із яких реалізує ряд заходів, направлених на протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Виходячи із повноважень суб'єктів первинного фінансового моніторингу, їх функцій в сфері запобігання та протидії легалізації(відмивання) доходів пропонуємо під суб'єктом первинного фінансового моніторингу розуміти лише вповноважені організації, які безпосередньо здійснюють фінансовий (обов'язковий та внутрішній) моніторинг, а саме постійне спостереження за клієнтами й операціями на предмет виявлення клієнтів і операцій, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму.

Не можна погодитися з думкою Є.В. Павліченко щодо класифікації суб'єктів фінансового моніторингу, який безпідставно змішує такі правові категорії «види фінансового моніторингу», який здійснюється суб'єктами первинного фінансового моніторингу (обов'язковий і внутрішній) та «рівні системи фінансового моніторингу» (первинний та державний). Він зазначає, що «на першому рівні відбувається виявлення операцій, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу та операцій, пов'язаних з легалізацією доходів, шляхом порівняння нормативно закріплених ознак операцій, які підлягають обов'язковому та внутрішньому фінансовому моніторингу, з ознаками операцій, які проводить суб'єкт первинного фінансового моніторингу. А на другому – перевірка вищевказаної інформації про зв'язок фінансових операцій з легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом). Обов'язковий фінансовий моніторинг здійснює Державна служба фінансового моніторингу (далі - Держфінмоніторинг)»[14]. Це не відповідає вимогам Закону та іншим нормативно-правовим актам, так як відповідно до Закону обов'язковий фінансовий моніторинг, як і внутрішній здійснюється суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Також, не можна погодитися з його думкою, що «до предметних допоміжних суб'єктів віднесені: Національний банк України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку ..предметна компетенція стосується моніторингової діяльності...», що не відповідає суті, тому що дані державні органи здійснюють відповідно до Закону регулювання і нагляд у сфері протидії легалізації(ст. 14 Закону) [2].

Висновки: Правовідносини у сфері фінансового моніторингу щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом носять системний характер і складаються не тільки із фінансово-правових відносин, а також із адміністративно-правових відносин, кримінально-правових відносин, відносин у сфері міжнародного права, економічної теорії (тіньова економіка, детінізація економіки), організації оперативнорозшукової діяльності та ін. Фінансовий моніторинг є однією із складових системи протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Удосконалення і взаємодія елементів даної системи забезпечить ефективну протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Література

1. Інвестгазета № 32-33, 27 августа 2012 г., раздел «Макроклимат», главное, с.8)
2. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28.11.2002 № 249-IV, у новій редакції від 18 травня 2010 року №258-VI [Електронний ресурс] // Правова база : [сайт] / Держ. служба фінан. моніторингу. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/documents.php?cat_id=32&lang=uk
3. Юридична енциклопедія: В 6 т./Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр.енцикл.», 2001. с. 764, Т.3
4. Користін О.Є., Чернявский С.С. Протидія відмиванню коштів в Україні: правові та організаційні засади правоохоронної діяльності: навч. Посіб. / За ред. Джужі О.М. – К. : КНТ, 2009. -612 с.
5. Клименко А. Фінансовий моніторинг - особлива форма фінансового контролю // Підприємництво, господарство і право . - 2005.- № 4. - С.101-105.
6. Зубков В.А., Осипов С.К. Российская Федерация в международной системе противодействия легализации (отмыванию) преступных доходов и финансированию терроризма. М.: Спецкнига, 2007.
7. Прошунин М.М. Финансовый мониторинг (противодействие легализации(отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма) : учебное пособие / под ред. Проф. С.В. Запольского. – М. : РАП : Статут, 2009. – 224 с.

8. Клименко А. Правові основи здійснення фінансового моніторингу як інститут фінансового права // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 8.
9. Щодо питання понятійного апарату "фінансовий моніторинг" [Текст] / В. Берізко // Право України : Юридичний журнал. - 2006. - N12. - С. 52-56 .
10. Користін О.Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні. Монографія. Київ. нац. ун-т. внутр. справ. — К., 2007. — 448 с.
11. Фитуни Л.Л. Финансовый мониторинг : учеб.-метод. пособие / Л. Л. Фитуни ; под общ. ред. А. Т. Никитина, С.А. Степанова ; М-во труда и соц. развития РФ, Междунар. независимый эколого-политол. ун-т. — М. : МНЭПУ, 2002. — С. 326.
12. Куришко О.О. Система фінансового моніторингу в Україні // http://www.confcontact.com/20101008/4_kurishko.htm.
13. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом. М., 1973. С. 8.
14. Є.В. Павліченко. Класифікація суб'єктів фінансового моніторингу <http://www.nbu.gov.ua/e-Journals/FP/2007-3/07pevsfm.pdf>.